

Лектира за пети разред основне школе

Марк Твен

ДОЖИВЉАЈИ ТОМА СОЈЕРА

Превод
Станислав Винавер

У СВЕТУ ПУСТОЛОВИНА НЕОБИЧНОГ ДЕЧАКА

Драги читаоче,

Буди храбар и дубоко удахни, стегни чврсто књигу у рукама. Буди спреман да, заједно с главним јунаком ове књиге Томом Сојером, заплочиш кривудаваим током реке Мисисипи. Нека те не застраши громки писак пароброда који плови једном од најлепших река у Америци. Нека те не изненади што је за кормилом Марк Твен лично. Осетићеш, у то буди сигуран, да си на Дивљем западу и да те у стопу прати намргођени Индијанац.

Марк Твен, коме је право име било Самјуел Клеменс, увешће те у свет пустоловина необичног дечака, измишљеног по угледу на многе дечаке из америчке државе Мисури, где је писац и живео. Као и бунтовни Том Сојер, и овај писац немирног духа и бунтовне природе био је трагач за златом. Није га држало место и волео је све да проба, свугде да лута и све да види. Читајући овај роман, отвориће ти се врата далеког света у коме живе сиромашни црнци, најчешће робови, богата бела господа у отменим новим оделима и неустрашиви трапери, ловци на дивљач скупоченог крзна.

Година је 1840. Село Петроград, родно место главног јунака, постаје позорница невероватних

пустоловина одважног и неустрашивог Тома, дечака одметника. Он ни у једној ситуацији не оклева и не губи време – осваја Кардифски брег, проводи време на гробљу у глуво доба ноћи, постаје храбри гусар и освајач Џексонове аде, херојски повратник из мртвих и проналазач давно закопаног блага.

Сналажљиви враголан је способан – а у то ћеш се и сам уверити – да надмудри старије, да им се подвуче под кожу, чак и да их превари. Он те мами да с њим упознаш чаробне лепоте природе, да посетиш скривена места на која још нико није крочио, да истражујеш обалу Мисисипија, логорујеш крај ватре која пуцкета у глувој ноћи. Спреман је на многе несташлуке. Не треба њему друштво да би упао у невољу, али више воли да га кроз авантуре прате Хаклбери Фин или Џо Харпер – дечаки чије је ликове Марк Твен осмислио по узору на дечаке које је познавао у детињству. Иза лика сиромашног бунтовника Хаклберија Фина крије се пишчев сусед Том Бланкеншип, а Џо Харпер је створен по узору на Твеновог друга из детињства, вредног радника у фабрици дувана и копача злата.

Том не мари ни што ће добити батине од строгог учитеља или побожне и добродушне тетка Поле (Марк Твен је лик тетка Поле створио по узору на своју мајку Џејн Клеменс, веселу и не тако строгу жену). Не страхује он ни од тога да заметне кавгу са осталим дечацима, с онима који му се баш и не допадају, који га гледају испод ока и потајно му завиде

због његове храбрости. Не хаје он ни кад против свих и свега мора да ратује сам.

Чудан је и симпатичан тај дечак Том Сојер. Груб је али пажљив, дрзак али праведан, озбиљан али смешан, послушан али својеглав. Ни од чега не страхује и никога се не боји. Надјачаће сваког и пребродити све. Ипак, има и он слабу тачку, не сумњај! Срце му убрзано куца, руке дрхте, колена клецају, а дланови му се зноје и при самој помисли на вереницу Ребеку Тачер, симпатију, љубав на први поглед, девојчицу с плавим кикама. Шта с њима двома бива, да ли је љубав пребродила љубомору и победила све невоље, не смем да ти кажем. Бојим се да ће ме Том чути. Да би открио, мораш да прочиташ роман.

ПРЕДГОВОР

Готово све пустиловине забележене у овој књизи збиља су се и догодиле, и то две-три доживео сам ја лично, а све су остале доживљаји некадашњих мојих школских другова, малишана као и ја што сам био. Хак Фин је узет из живота; а исто тако и Том Сојер, само што Том Сојер није пресликан са једног јединог дечака, него је мешавина битних особина тројице малишана, које сам све познавао; и на тај начин Том Сојер припада „сложеном стилу у грађевинарству”.¹

Све оне чудне празноверице о којима се у књизи говори биле су распрострањене међу децом и робовима на америчком западу, у оно доба када су се одигравали догађаји који су овде описани, дакле, пре неких тридесет или четрдесет година.²

Књига је углавном намењена забави дечака и девојчица, али се ја ипак надам да то неће послужити одраслима као разлог да је одгурну од себе, пошто сам се ја донекле трудио да њоме, на пријатан начин, подсетим и одрасле, људе и жене, на оно што су они сами некада били, шта су осећали, мислили и говорили, и у какве су се све необичне и настране подухвате упуштали, понеки пут.

Хартфорд, 1876. године

Писац

¹ „Сложени стил” у архитектури спаја у себи особине неколико „простих стилова”. У овом случају Том Сојер је грађен по угледу на три дечака. (Прим. прев.)

² Роман *Том Сојер* објављен је први пут 1876. године.

ГЛАВА I

– Томе!

Нико се не одазива.

– Томе! Нико.

– Шта ли је са тим дечком, баш бих волела да знам. Еј! Томе!

Стара госпођа спусти наочари и погледа преко њих, по читавој соби. Онда их опет мало подиже и погледа испод њих. Међутим, она такорећи никад није ни гледала на њих или кроз њих кад год би хтела да уочи нешто тако ситно, као што је један дечкић, јер те су наочари биле њене „парадне“ наочари, оне су биле понос срца њена и служиле су само „за дику“, а никакo „за употребу“; од њих јој је била слаба вајда, таман толика као кад би натакарила место њих два фурунска прстена. За часак се мало као премишљала, шта ће и како ће, па онда рече, не богзна како гласно, али ипак тако да ју је могао чути читав собни намештај:

– Е, знаш шта је, ако ми само паднеш шака, ја ћу те...!

Није довршила реченицу, јер се већ била сагла и размлатарала се метлом испод кревета

– па јој је требало мало даха да би сваки свој потез метлом могла да изведе са нарочитим нагласком. Само, осим мачке није ништа истерала на видело.

– Тако нешто, као тај дечак, никад нисам видела!

Она оде до отворених врата, стаде на сама врата, па баци поглед на оне своје такозване „баште“: на неколико врежа³ од патлицана и татулу „џемсоновку“.⁴ Али Тома нигде ни од корова. Она онда подиже глас – а израчунала му такав угао да се чује и мало подаље – па завика:

– Ехе-ееј! То-ме!

Иза ње зачу се неки лак шум! Она се окрете баш на време да шчепа једнога малишанчића за пеш⁵ од капута и да га придржи да јој не клисне.

– Ју! Како да се не сетим оставе! Шта си радио тамо?

– Ништа.

– Ништа! Ама погледај те руке и та уста. А од чега ти је то?

– Не знам, теткице.

– Е, ако ти не знаш, ја знам. То ти је пекмез, ето од чега је то! Ама сто сам ти пута казала, к себи руке од тога пекмеза, иначе ћу те жива одрати! Додајдер ми тај прут! – Прут се већ био подигао. Опасност крајња.

– Јао, тетка! Погледај тамо, шта је оно иза тебе?

³ Врежа – стабљика биљке пузавице.

⁴ Татуле из Џемстауна. (Прим. прев.) Татула је једногодишња отровна биљка.

⁵ Пеш – крај одеће.

Стара госпа окрете се што је брже знала, па руком зграби и сукње да се што пре склони од опасности, а мој ти шврћа шмугну, што је игда могао, попентра се преко тарабе и ухвати маглу. Тетка Пола застаде у чуду за тренутак, па онда прште у сладак смех.

– Е јесте откачењак, а ја, зар ме никад ништа научити неће! Зар ме није сто пута намагарчио, баш као и сад, па бар да сам овај пут испала нешто паметнија! Али нема горе луде од маторе луде. И што рекао онај, где је стари кер за нове вештине? А код њега сваки дан испаде друга вештина, увек тај изврда на други начин, па ко да му ухвати крај? Збиља зна тај тачно докле сме да ме мучи а да ме не расрди озбиљно, а зна, вала, ако ме само за часак задржи, или насмеје, оде све, и нисам кадра ни један једини пут да га опаучим.

– Аја, не вршим ја своју дужност према томе дечаку, то је цела целцата истина, то се не да порећи. Лепо каже добра књига⁶: „Штеди прут да размазиш дете!” Гомилам грех за грехом и спремам патњу и њему и себи – знам ја то добро! Пун је ђавола, али шта ћу, куд ћу! Син је моје покојне сеје, јадниче моје слатко, па просто немам срца да га млатим. Кад му попустим, савест ме гризе, и те како, а кад га дохватим, старо ми срце просто хоће да препукне. Нема шта, лепо каже Свето писмо: „Човек од жене рођен краткога је века и сумња је пун.” Јесте, и признајем да је тако. А ово слеподне има опет да забуши од школе, ко зна где ће се мангупирати, па ћу морати да га натерам да ми сутра одради, за казну. Много је свирепо с моје стране

⁶ Свето писмо. (Прим. прев.)

ГЛАВА IV

Сунце се издизало над празнички утишаним насељем људским и обасјавало мирни градић својим зрацима као неким благословом.

Чим се доручковало, тетка Пола је имала да обави породично молепствије.⁵³ Оно је отпочело молитвом, чија је зграда, од темеља па до врха, била саграђена све од самих крепких библијских навода, који су били између себе спојени само танким малтером њених личних, изворних мисли. А када се испела на сам врх те своје зграде, тетка Пола грмну одозго једно злокобно и мргодно поглавље из Мојсијевог законика,⁵⁴ као да је на гори Синајској.⁵⁵

Сада је Том имао „да се потпише“, да употребимо овај библијски израз, и он се даде на посао. Имао је да „набуба стихове“. Сид је већ јуче пребринуо ту бригу. Том запе из петних жила да научи напамет циглих пет „изрека“; тога ради изабрао је Беседу на Гори,⁵⁶ јер краћих изрека није могао наћи у читавом Светом писму.

⁵³ Молепствије – краће богослужење у посебним приликама.

⁵⁴ Мојсијев законик – пет књига које је написао старозаветни пророк Мојсије, а које чине Стари завет.

⁵⁵ Синајска гора – гора на којој је, према Библији, Мојсије добио од Бога таблице са десет божјих заповести.

⁵⁶ Беседа на Гори – позната прича из Новог завета, беседа коју је Исус Христос одржао пред окупљеним народом и својим ученицима.

После једно пола сата Том је стекао неки нејасан општи појам о своме задатку, то толико, али више не, јер је његов дух за то време прелетео преко читаве области и целокупне људске мисли, а руке су му биле једнако заузете свакојаким забавним пословима, који су му одстрањивали пажњу.

Мери му узне књигу, да га преслиша, и он се упињао да прокрчи себи пута кроз маглуштину.

– Благо... овај... онај...

– Сиромашнима...

– Наравно: сиромашнима; благо сиромашнима, овај...

– Духом...

– Духом; благо сиромашнима духом, јер, овај, онај...

– Јер је њихово...

– Јер је њихово. Благо сиромашнима духом, јер је њихово... царство небеско. Благо онима који плачу, јер ће, јер ће...

– Се...

– Јер ће се...

– Ут...

– Јер ће се ут! Ко би га знао шта му то значи!...

– Уте...

– Аха, уте! Они ће се уте, они ће плакати... Благо онима који ће плакати, јер ће они... Ама, шта ће? Шта ми не кажеш, Мери, шта ће они? Зашто си тако гадна?

– Јао, Томе, јадна моја тврда главурдо, ја те баш не кињим нимало. Није ми ни на крај памети. А ето,

мораш изнова, запни, па да видиш. Немој да губиш наду, Томе, ти ћеш изгурати – а кад удесиш ствар, даћу ти нешто – „чече”. Де. Буди дечко „на своме месту”.

– У реду ствар. Али шта је то лепо, Мери, кажи ми, болан.

– Има да видиш, Томе. Ти знаш: кад ја кажем „лепо”, онда и јесте лепо!

– Па добро, Мери, пала је реч. У реду ствар, има понова да се упрегнем, да нагрувам.

И он се „понова упрегао”, па под двоструким притиском, једно радозналости, а друго оне очекиване награде – он је ствар „измунтао” са тако много полета да је пожњео сјајан успех.

Мери му поклони нов новцијати ловачки нож „барловац”,⁵⁷ вреди брат брату дванаест и по центи; а ко сад да исприча Томово одушевљење: до дна бића, до сржи костију прожимали су га жмарци, да већ није знао шта ће од сласти и радости.

Истина, нож уопште није био од оних којима се истински шта сече, али је био „прави правцати” „барловац”, а већ у томе и лежи величина која се не да ама ни замислити. Само, откуд су дечасти америчкога запада уобразили да се такво једно оруђе може тако јадно смандрљати, па да падне на онако ниске гране – то је огромна тајна и можда ће остати тајна за сва времена.⁵⁸

⁵⁷ Бритва типа „барло”. (Прим. прев.)

⁵⁸ Продавани су јевтини фалсификати тог чувеног ножа. (Прим. прев.)

ГЛАВА XVII

Некако око поноћи Џо се прену и избуди дечаке. У ваздуху је била тешка запара, слутила је на нешто. Дечаци се прибише један уз другог и потражише ватру да им пружи пријатељско уточиште и укаже друштво, мада им је било врућина већ и иначе, и без ње: од мртве оморине у ваздуху без и једног јединог дашка.

Седели су мирно, напрегли сву своју пажњу, чекају. Изван домака разбуктале ватре црна је тмина све прогутала. Одједаред сину испрекидана муња и она неразговорно откри брсне¹⁹⁶ гране, за часак, па је нестаде.

Ускоро, ето и друге, мало јаче. Онда опет муња. Онда се пронесе тихо цвиљење кроз грање горско, а дечаци осетише на образима нечији дах, који их само додирну, и задрхташе од уображења да је то мимо њих прошао Дух Ноћи.

Сад настаде почивка. И онда сабласна муња претвори ноћ у дан и показа напосе и разговорно сваку и најмању влат траве што је расла крај њихових ногу. Показа, уз то, још и три пребледела, забезекнута лица. Потмула тешка грмљавина донесе громове, који се растутњаше и разјарише низ небеса и изгубише се са тупим злокобним тресковима у даљини.

¹⁹⁶ Брснат – који има пуно лишћа, лиснат.

Задуну студени ветар, затресе лишћем и развеја попут снега пахуљице од пепела који је био попадао по ватри. Опет једна ужарена муња засени шуму и одмах за њом проломио се грохот који само што није свинуо овршје од дрвећа право деци над главу. Деца се ужаснуто прибише једно уз друго, у дубокој помрчини која сад завлада. А неколико крупних кишних капи просу се шуштаво по лишћу.

– Брже, децо, у шатор! – узвикну Том. Они појурише, саплићући се у мраку о жиле и корење, о вињаге и повијуше, а ни двојица нису ударили истим правцем. Кроз дрвеће је урлао помамни вихор и како би се чега дочепео, све би се под њим разлелекало. А заслепљујућа муња све је вијала другу и заглушни гром све заглушивао сустигле громове. Сад се тек спусти пљусак, као из кабла, а урагански вихор који се подигао стаде тући тле шибом од кише. Деца су се дозивала иза гласа, али урлик вихора и тресак грома сасвим су им заглушили гласове. Па ипак, све један за другим, они се искобељаше и склонише се под шатор: прозобли, премрли од страха и покисли до коже, а с њих вода цури потоцима; али у тешкој невољи не бити сам, бити у друштву, то им је ипак изгледало нешто због чега вреди да се богу моле.

Нису могли да прозборе реч, колико је фијукало оно старо њихово једно – па све да су чак и могли од оне друге вриске и хуке. Олуја је све више беснела, одједном се и једно откиде са својих веза и полете крилом кроз буру. Дечаца се ухватише за руке

и побегоше, пошто су се не знам колико пута спотакли и саплели, под заштиту великог храста који је стајао на самој речној обали.

Сад је битка била у највећем јеку. Под сталним пожаром којим су муње свезивале небеса; све што је било испод њих распознавало се до највеће и најоштрије разговетности, без и једне једине сенке; а дрвеће поиспресавијано од зањихаја, река узаврела и сва обучена у белу пену, па од те пене пара, ветром шибана по ваздуху, па нејасни обриси високих лица тамо на другој обали, све се то просијавало, проблескивало кроз провалу од нагрнутих облака и кроз нахерени сковитлани вео кише. Сваки час би понеко горостасно дрво подлегло у борби и захуктало се у паду преко млађих стабала; громови који нису престајали ни попуштали сада су се расциктали парајући уши урнебесом распрскавања, који је био оштар као бритка сабља, а неизрециво грозовит.

Бура се разгоропадила у такав један недосежни помамљени залет да је изгледало да ће поцепати читаво то острво у парампарчад, спалити га огњем, подавити све до врх вршке од дрвећа, развејати га вихором и заглушити све живо у њему – и све то у исти мах. За младе главе без крова над главом, без куће и кућишта, исувише је била дивља та ноћ да се у њој обрету.¹⁹⁷

Али најзад битка се заврши, силе су се повлачиле, и само би, све слабије и слабије, на махове попретиле

¹⁹⁷ Обрети се – наћи се. (Прим. ред.)

СВРШЕТАК

Тако се завршава ова хроника.³²⁶ Пошто је то искључиво прича о једноме дечаку, она мора овде да се заврши. Ако бисмо продужили приповетку даље, испала би историја једнога маторца. Кад ко пише роман из живота одраслих, он тачно зна где има да се заустави: чим се дошло до брака, зна се; али ко пише о дечурлији, има да се заустави где му дође најзгодније.

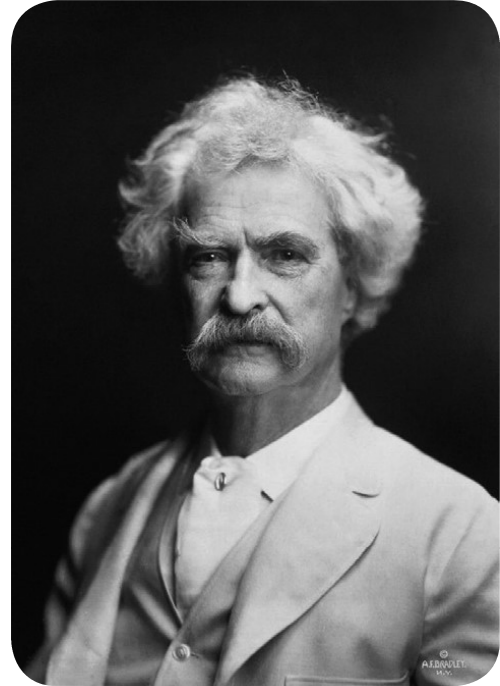
Многе личности које делају у овој књизи и данас су живе и здраве, као имућни и срећни људи. Можда ће нам се кад учинити пажње вредно да се поново латимо историје те младежи, па да погледамо какви су људи и жене постали; због тога ће бити најмудрије да, колико засад, ништа и не спомињемо о том раздобљу њихова живота.

³²⁶ Историјски приказ, писан по реду, из године у годину. (Прим. прев.)

ШАРЕНЕ СТРАНЕ

БЕЛЕШКА О ПИСЦУ

Марк Твен (1835–1910) амерички је књижевник. Прво име му је било Самјуел Лангхорн Клеменс. Учио је за штампарског радника, бродо реком Мисисипи, био војник, рудар, истраживач и новинар. Године 1865. објавио је прву причу, која му је за кратко време донела велику популарност. Много је путовао, како по Америци, тако и Европи, и с тих путовања оставио занимљиве и духовите записе, које је америчка публика дочекивала са одушевљењем. Најпознатија су му дела романи: *Доживљаји Тома Сојера*, *Доживљаји Хаклберија Фина*, *Краљевић и њросјак*.

ИМЕ ОД ЧЕТИРИ МЕТРА

Књижевници, уметници и личности из јавног живота понекад, уместо стварног имена и презимена, користе измишљено, ново име, које се назива псеудоним. Самјуел Клеменс је узео псеудоним када је почео да пише. С обзиром на то да је једно време био кормилар на броду, није чудо што је у ту сврху употребио израз *mark twain*, којим се означавала дубина од безмало четири метра. То је био узвик којим су мерачи дубине на паробродима овабештавали кормиларе да је вода довољно дубока за безбедну пловидбу.

